

Matusak, Piotr

Kilka kart z życia Wincentego Witosa w okresie okupacji

Szkice Podlaskie 4, 93-97

1994

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

PIOTR MATUSAK

Kilka kart z życia Wincentego Witosy w okresie okupacji

Trzykrotny premier z okresu II Rzeczypospolitej, przywódca Stronnictwa Ludowego i opozycji antysanacyjnej, miał ogromny autorytet polityczny tak przed wojną, jak i w okresie okupacji. W sprawozdaniu Chłopska Organizacja Wolności Raclawice czytamy „(...) na wsi Witos nadal jest jedynym chłopskim autorytetem (...)”¹. Został przez Niemców aresztowany 16 września 1939 r. i osadzony w więzieniu w Jarosławiu, następnie przeniesiony do kolejnych więzień w Rzeszowie, Krakowie, Berlinie i Zakopanem. W początku 1940 r. usiłował dotrzeć do niego twórca konspiracji i Komenda Główna Służby Zwycięstwu Polski, montując struktury polityczno-wojskowe podziemia, gen. Michał Karaszewicz-Tokarzewski „Torwid”. Przybył on do Jarosławia, ale nie mógł uzyskać kontaktu z uwięzionym Witosem. Szukał kontaktów poprzez jego współpracowników w Tamowie. Zasugerowano mu, by pisemnie przedstawił swoje koncepcje budowy struktur konspiracji wojskowej i jej politycznego zaplecza. Również Niemcy proponowali wówczas Witosowi utworzenie kolaboracyjnego rządu, a następnie wydanie ulotki antysowieckiej, czego odmówił. Został 1 III 1941 r. zwolniony i oddany pod nadzór Gestapo w Wierchostawicach.

Ze względu na nadzór Gestapo i chorobę, Witos nie mógł czynnie uczestniczyć w pracach konspiracyjnych, ale pozostawał w kręgu SL „Roch” i Polskiego Państwa Podziemnego. Przywódcy konspiracyjnego ruchu ludowego konsultowali z nim ważne decyzje polityczne. Nadano mu pseudonim „Wójt” (pochodzący od funkcji, jaką kiedyś pełnił).

Po tragicznej śmierci gen. Władysława Sikorskiego nowy premier, ludowiec Stanisław Mikołajczyk, bliski współpracownik Witosy, zmusił Prezydenta RP Władysława Raczkiewicza do ograniczenia kompetencji nowego Naczelnego Wodza gen. Kazimierza Sosnkowskiego i pozbawienia go funkcji następcy prezydenta. Na funkcję tę Rada Jedności Narodowej desygnowała Witosy i Tomasza Arciszewskiego. Komenda Główna Armii Krajowej 22 VII 1944 r. przesłała wówczas depezę do prezydenta w Londynie informującą, że rozszerzono RJN o W. Witosy (Stronnictwo Ludowe), T. Arciszewskiego (Polska Partia Socjalistyczna — Wolność-Rów-

ność-Niepodległość) i Bolesława Bielawika (Stronnictwo Narodowe). Mieli oni zostać przetrzuceni „Mostem” do Londynu. Udało się przetrzucić Arciszewskiego, zaś Witos czasowo pozostał w kraju ze względu na chorobę. 6 XI 1944 r., jak wynika z depeszy KG AK do Szefa Sztabu Naczelnego Wodza, doręczono mu osobiście depeszę premiera Rządu Polskiego w sprawie przetrzutu samolotem do Londynu. Przygotowano mu w podziemiu „lewe” dokumenty, w tym fałszywą kennkartę na nazwisko Józef Nowak z Tymbarku, „wydaną” 3 VIII 1944 r. przez starostwo sanockie. Przygotowano także, w celu potwierdzenia jego tożsamości, drugi dokument — zaświadczenie Rady Głównej Opiekuńczej z Jędrzejowa, wydane jako wysiedlonemu transportem ewakuacyjnym z Warszawy do gminy Słupia. Udał się też Witos na wyznaczone miejsce wyczekiwania na samolot do majątku Wojtaszewskich w Brzózce (pow. konecki), gdzie oczekiwał 3 tygodnie pod osłoną plutonu z 25 pp AK. Kilkakrotnie rozmawiał tu z nim por. Kazimierz Załęski „Bończa”. W depeszy z 19 XI 1944 r. komendanta okręgu krakowskiego AK płk. Edwarda Godlewskiego „Gardy” do O VI Sztabu NW, stanowiącej odpowiedź na depeszę z dnia 9 XI 1944 r., czytamy: „...Zych (por. Jan Nowak) zawiadomiony. Wójt wyjeżdża na wskazane miejsce dnia 21 XI...”². Był więc Witos zdecydowany na tajny wyjazd do Londynu, by czynnie wspierać tam walkę o odbudowę państwa. Uważał to za swój obywatelski obowiązek i to mimo dokuczliwej choroby Parkinsona. Oczekiwanie na samolot wydłużało się, a równocześnie stan zdrowia pogarszał się i czynił jego misję coraz mniej realną, zwłaszcza po wycofaniu się S. Mikołajczyka z rządu w Londynie.

W depeszy do premiera przez p.o. KG AK gen. Leopolda Okulickiego „Niedźwiadka” o stanie zdrowia Witosy czytamy: „(...) Stan Wójta poważny. Zgodził się wyjechać. Dalsze przedłużanie niebezpieczne. Jest w komórce technicznej wojsk i pod opieką Borowika(...)”³. Depeszę tę sygnowali czołowi działacze SL „Roch” — Zgrzebniak (Józef Niećko), Florek, Borowik. Należy zaznaczyć, że po ten wielki polityczny autorytet narodowy, przywódcę polskich chłopów, symbol ciągłości władzy państwowej sięgały różne ośrodki polityczne, usiłując go wykorzystać do realizacji swoich planów. Witos pozostał jednak realistą. Był ponad podziałami, dążąc do integracji narodu w walce o niepodległość, którą uznawał za najwyższą wartość narodową. Nie rezygnował z idei Polski Ludowej, której pozostał wierny do końca. Dramatem był dla niego podział Polaków na ośrodek londyński i prosowiecki. Z tym, że w tym drugim widział zagrożenie suwerenności państwowej, ponieważ był oparty na sile Armii Czerwonej. Był zwolennikiem pełnej niezawisłości i suwerenności, dobrych stosunków z sąsiadami, idei rządu jedności narodowej i budowy demokratycznej Polski, której wizję przed wojną wypracował ruch ludowy, a która w konspiracji wzbogacona została o nowe niepodległościowe treści. Ruch ludowy w czasie okupacji skonsolidował się. CHOW „Raclawice” odrzuciła propozycje scalenia z prokomunistycznymi SL „Wola Ludu” i KRN, a jej przywódca (kierownik Społecznej Organizacji Samoobrony) został dokoptowany do RJN (Józef Krasowski).

O ogromnym autorytecie samego nazwiska Witosy stanowiło nie tylko wykorzystanie Andrzeja Witosy⁴ przez ZPP, ale także fakt, że na konferencji w Jałcie 4 II 1945 r.

w czasie rozmowy Wielkiej Trójki na temat granic Polski i Rządu Jedności Narodowej, Franklin Delano Roosevelt zaproponował utworzenie Rządu Jedności Narodowej i zaproszenie na konferencję z kraju W. Witosa razem ze Stanisławem Kutrzebą, Zygmuntem Żuławskim i abpem Adamem Sapiehą. 11 II 1945 r. Wielka Trójka powzięła decyzję o powołaniu w Polsce Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej. Ludowcy w kraju i na emigracji poparli tę ideę. 15 i 22 II 1945 r. RJN po długiej dyskusji uznała ustalenia jałtańskie i opowiedziała się za porozumieniem z ZSRR, co było wbrew polityce ówczesnego Rządu Polskiego w Londynie.

Należał także Witos do polityków, których prawnie chronić musieli alianci w kraju, m.in. w marcu 1945 r. W. Churchill zwrócił się do J. Stalina, by otoczył specjalną pieczę czołowych polityków polskich w kraju, których listę sporządził Rząd Polski. Był na niej W. Witos (SL), Zygmunt Żuławski (PPS), Józef Chaciński (SP), Stanisław Jasiukowicz (SN). Nie wpłynęło to jednak na to, że część z nich została aresztowana przez NKWD w marcu 1945 r. w Pruszkowie. W depeszy „Nowaka” — Stefana Korbońskiego z 10 IV 1945 r. do premiera przez KG AK o infiltracji W. Witosa czytamy: „(...) w Wielką Sobotę przybyli do Wierchosławic samochodem trzej cywilni i jeden wojskowy i wywieźli Witosa, który powrócił do siebie, w nieznanym kierunku. Użyjcie wszystkich możliwych środków wobec Anglosasów, aby szybko wyjaśnili, czy piętnastka i Witos rozmawiają z Sowietami, czy są aresztowani. Sprawa stała się głośną i napięcie w kraju rośnie. Czekamy. 16-go posiedzenie przedstawicieli pięciu stronnictw (...)”⁵. Witos znajdował się więc pod ścisłą obserwacją, zarówno Gestapo, jak i polskiego podziemia — i to nie tylko z kręgów ruchu ludowego. Wiązało się to częściowo z następującymi zmianami linii politycznej ludowców, którzy na posiedzeniach 30 V i 3 VI 1945 RJN — w składzie: Zygmunt Zaręba (PPS), Jan Matłachowski (SN), Stanisław Wójcik (SL) — odmówili uznania rządu Tomasza Arciszewskiego oraz zagrozili wystąpieniem z RJN i Delegatury RP. Przewodniczący Centralnego Kierownictwa Ruchu Ludowego Józef Niećko zażądał wówczas od p.o. Delegata RP ludowca Stefana Korbońskiego rezygnacji z pełnionej funkcji. Nastąpiło to 27 VI 1945 r. w Krakowie i funkcję tę objął J. Braun, ale wkrótce RJN rozwiązała się, ogłaszając słynny Testament Polski Podziemnej. Wychodząc z ówczesnych realiów politycznych, jakie stwarzali Polsce alianci, ludowcy włączyli się w budowę RJN. Idea ta zaproponowana została przez specjalną Komisję Trzech (przywódcy ZSRR, USA i Wielkiej Brytanii). Dziś ustalenia te uważa się za zdradę jałtańską, gdyż nie dotrzymał ich Stalin, konsekwentnie realizujący plan sowietyzacji Polski. Wówczas jednak stanowiły ogromną szansę budowy niepodległej Polski.

13 VI 1945 r. Komisja Trzech (Mołotow, Kerr, Harriman) ustaliła listę polityków polskich zaproszonych do Moskwy na rozmowy w sprawie utworzenia TRzJN, m.in. W. Witosa, Zygmunta Żuławskiego, Aleksandra Krzyżanowskiego, Stanisława Kutrzebę, Henryka Kołodziejewskiego z kraju oraz z Londynu — Mikołajczyka, Jana Stańczyka, Jana Żakowskiego. Był na niej Bolesław Bierut, Edward Osóbka-Morawski, Władysław Gomułka. Zachowała się korespondencja ambasadora ZSRR w Warszawie

Wiktora Lebedewa z W. Witosem. 15 VI 1945 r. został zaproszony na konferencję w Moskwie w sprawie utworzenia RJN. Witos przesłał 16 VI 1945 r. następującą odpowiedź: „(...) mimo najlepszych chęci nie jestem w możności odbyć podróży do Moskwy dla wzięcia udziału w konferencji w sprawie utworzenia Polskiego Rządu Jedności Narodowej (...). Doceniam w pełni historyczną wagę konferencji i wierzę, że doprowadzi ona do pomyślnych i sprawiedliwych, a więc i trwałych wyników w interesie Polski i wszystkich narodów miłujących pokój (...)”⁶.

28 VI 1945 r. w Moskwie powstał TRzJN — bez Witosy. Wicepremierem został S. Mikołajczyk, ministrami — Władysław Kiernik, Czesław Wycech, Tadeusz Kopeliński — ludowcy. Należy zaznaczyć, że równolegle w Moskwie trwał proces 16 przywódców Polski Podziemnej (wyrok ogłoszono 21 VI 1945 r.), co bardzo pogorszyło klimat stosunków międzynarodowych i komplikowało sytuację w kraju, podważając wiarygodność polskich komunistów oraz prawdziwość zapewnień Stalina o niepodległości Polski.

Nieobecnemu w Moskwie W. Witosowi zaproponowano funkcję wiceprezydenta KRN. Z Moskwy depezę z pozdrowieniami do Wierchosławic przysłałi Witosowi Mikołajczyk i Kiernik, którzy zapowiedzieli kontakt po powrocie do kraju: „(...)zasiłamy serdeczne pozdrowienia czcigodnemu Prezesowi. Donosimy: jak najrychlej spotkać się z Panem Prezesem zaraz po powrocie do kraju — przybędziemy do Pana Prezesa(...)”⁷. Depeszę skierował także 25 VI 1945 r. prezydent KRN Bolesław Bierut: „(...) W wyniku narad, przeprowadzonych w Moskwie w związku ze sprawą utworzenia Rządu Jedności Narodowej, zgodnie z postulatami konferencji krymskiej — przyjęta została jednomyślnie uchwała o zaproszeniu obywatela do współpracy w Prezydium Krajowej Rady Narodowej. Powiadamiając obywatela o powyższym, proszę o wyrażenie swej zgody. Zarazem przesyłam najlepsze życzenia rychłego powrotu do zdrowia — tym więcej, że potrzebne ono jest dzisiaj dla jak najczynniejszego wzięcia przez obywatela udziału w pracy dla dobra narodu i państwa polskiego (...)”⁸.

Funkcję wiceprezydenta KRN pełnił jednak Witos tylko nominalnie. Uczestniczył natomiast w odbudowie PSL. 8 VII 1945 r. na konferencji w Warszawie b. członków NKW SL, CKRL utworzyło nowy NKW z Witosem na czele i wiceprezesami Mikołajczykiem i Kiernikiem. 22 VIII 1945 r. oficjalnie utworzono PSL, którego prezesem wybrano Wincentego Witosy. Ze względu na podeszły wiek i chorobę prezesa, faktycznie organizacją kierował Mikołajczyk. Ogromny autorytet Witosy, nestora ruchu ludowego, zjednywał wówczas poparcie dla PSL, która stała się główną partią opozycyjną w kraju.

Swoje credo polityczne zawarł Witos w ostatniej swej odezwie „Bracia Chłopi”. Jednoznacznie podkreślił on konieczność czynnego udziału w walce o suwerenność i odbudowę kraju: „(...) I znowu po latach ciężkiej rozłąki schodzimy się razem w wolnej, niepodległej Polsce. Nikt nie może zmienić faktu, że wolność uzyskaliśmy dzięki zwycięstwu armii Stanów Zjednoczonych, Wielkiej Brytanii, a przede wszystkim zwycięstwom odniesionym przez Armię Czerwoną nad wojskami

niemieckimi. Zwycięstwo to dało nam możliwość budowy własnego, suwerennego, niezależnego Państwa (...) Stawiamy gmach, w którym stale niepodzielnie królować winny: samodzielność, wolność, prawo i sprawiedliwość (...) Tu nikt nie powinien uchylać się od współpracy, odgrywać roli widza ani być odsunięty bez ważnych powodów (...) W Polsce Odrodzonej, Demokratycznej, Ludowej nie może być elity panującej i niewolników, a choćby tylko upośledzonych obywateli (...) Nasze najbardziej żywotne interesy nakazują nam wszechstronne unormowanie stosunków ze wszystkimi sąsiadami, a w szczególności z Rosją Sowiecką. Rzecz naturalna, jak równy z równym. Rozpaczliwe gesty lub dąsanie się, żadną realną polityką nie jest (...)''⁹.

Witos był coraz bardziej chory i zmarł w Krakowie¹⁰ 31 X 1945 r. Jego pogrzeb 6 XI 1945 r. stał się ogromną manifestacją polityczną 100 tys. chłopów w ich walce o Polskę Ludową.

Przypisy

- ¹ Sprawozdanie z działalności CHOW „Raclawice” za 15 VI-15 VIII 1940, AZHRL, CKRL, sygn. 37.
- ² CAW, 1777/90/389, s. 82.
- ³ CAW, 1777/90/86, s. 172.
- ⁴ Andrzej Witos pełnił funkcję wiceprzewodniczącego i kierownika Min. Rolnictwa i Reform Rolnych. Był zwolennikiem reformy rolnej zbliżonej do wizji wypracowanej przez RJN zgodnie z zasadami ekonomicznymi, a nie politycznymi, za co 7 X 1944 r. musiał odejść z funkcji w PKWN.
- ⁵ CAW, 1777/90/389, s. 71.
- ⁶ A.Zakrzewski, *Wójt z Wierzchosławic*, Warszawa 1984, s. 121-122.
- ⁷ Tamże.
- ⁸ Tamże.
- ⁹ Tamże.
- ¹⁰ Bezpośrednią przyczyną śmierci było zapalenie płuc. Zastrzyk z penicyliny, na którą prawdopodobnie Witos był uczulony, przyspieszył śmierć.